

YANGILANAYOTGAN O‘ZBEKISTONDA GENDER TENGLIKNING HUQUQIY ASOSLARI

Ramazonov Islom Abrayqul o‘g‘li
Mahmudov Mirsaid Mavlon o‘g‘li
Ernazarova Durdonaxolmirza qizi
Termiz davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada gender tengligi tushunchasi mohiyati, erkaklar va ayollar o‘rtasidagi tenglik- bu oilada erkaklar va ayollar o‘rtasida teng huquqlar, jahon va o‘zbek olimlarining gender tengligi bilan bog‘liq tadqiqotlari, O‘zbekistonda gender tengligi, gender tengligi tamoyili asosida insonning shaxs sifatida ijtimoiy to‘siqlarni o‘rganishi, xotin-qizlar erkaklar bilan teng huquqli bo‘lishi bilan bir qatorda siyosatda o‘zlarini ko‘rsatish imkoniyatlariga ega bo‘lishi masalalari haqida to‘xtalib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: gender, jins, genderologiya, gender terminlar, gender neytral til, gender tenglik.

Hozirgi kunda davlatlar rivojlanishida alohida e‘tiborga olingan masalalar sirasiga jamiyat, davlat, ta‘lim, oila tuzilmalarida gender tenglik masalasiga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Ushbu tushuncha tadqiqotlar maydoniga o‘tgan asrning 70-yillarida kirib keldi. Bu davrda kelib gender tenglik tushunchasi bo‘yicha bir qancha qarashlar shakllana boshladi. Ba‘zi tadqiqotchilarning fikriga ko‘ra, gender tengligi - bu patriarxal tizimdan keyingi ijtimoiy- jinsiy munosabatlarning keyingi bosqichi. Gender tengligi tamoyili asosida insonning shaxs sifatida ijtimoiy to‘siqlarni o‘rganishi va yo‘q qilish, shuningdek, hayotning barcha sohalarda erkaklar va ayollar shaxsiyatini anglash uchun teng ijtimoiy imkoniyatlarni yaratishdan iborat. Turli davrlarda fan vakillari tomonidan ushbu masala bo‘yicha alohida e‘tibor bilan yondashib kelishgan. Bunday olimlar qatoriga V.Fon.Gumbold, A.A.Potebnya, D.Lakoff, L.Push, V.A.Maslova, A.Vejbitskaya, I.Zikova kabi olimlarni sanab o‘tishimiz mumkin. Ular gender tushunchasini kognitiv tilshunoslik va gender tilshunosligiga doir asarlarida turlicha tadqiq qilishgan. O‘zbek olimlaridan esa SH.Raxmatullayev, A.E.Mamatov, P.U.Bakirov, B.M.Bakirov, M.K.Xoliqova, A.R.Ismailov, K.D.To‘xtayeva, K.R.Aliyeva va boshqa olimlarni misol keltirishimiz mumkin. Fanlararo bog‘liqligi jihatidan gender tushunchasi o‘zbek olimlari tomonidan keng o‘rganilgan. Masalan, K.R.Aliyeva “O‘zbekiston Respublikasida gender tengligini ta‘minlashning konstitutsiyaviy-huquqiy asoslari” nomli ilmiy ishida ushbu tushunchaning yurtimizdagi konstitutsiyaviy jihatdan qay tarzda shakllanganligi va

davlatimiz qonunchiligida belgilangan tartibdagi ijrosini o'rganish masalalari olib chiqilgan. Yuqoridagi ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, gender tushunchasi juda keng va ko'p qirrali tushuncha hisoblanadi. Tilimizda "Jins" va "Gender" tushunchalari o'zaro sinonim so'z hisoblanadi. Lekin ushbu tushunchalar turli olimlar tomonidan turlicha ta'rif bergan. Masalan, Macmillan Advedced lug'atida "gender" va "jins" tushunchalariga quyidagicha ta'rif berilgan. Gender – formatlik jihatidan erkak yoki ayol bo'lish, barcha erkaklar va barcha ayollar guruhiga kiruvchilar nazarda tutiladi. Insonlarni ma'lum ayollar va erkaklar guruhlari ajratuvchi birlik. Jins-insonlar va hayvonlarni ikki guruhga bo'luvchi xususiyatlar va jihatlar. O'zbekistonda gender tengligi. O'zbekistonda gender tengligi ko'rsatkichi ro'yhatida 2019-yildan boshlab qatnashishni boshladi. 2019-yil holati bo'yicha O'zbekistonning gender tengligi ko'rsatkichi ro'yhatdagi 189 mamlakat ichida 62-o'rinni egalladi. BMTning Aholishunoslik jamg'armasi (UNEP) ekspertlarining fikriga ko'ra, O'zbekistondagi har 100 000 dan 29 ta ayol gender tengsizlik tufayli vafot etishi va 15-19 yoshdagi har ming o'spirin qiz uchun tug'ish ko'rsatkichi 23,8ni tashkil qiladi. Gender tengligi ko'rsatkichi ro'yhati bo'yicha 62-o'rinda O'zbekiston bilan bir qatorda Kosta-Rika va Urugvay ham ushbu ko'rsatkichi bilan o'rtasida qayd etilgan. O'rta Osiyo davlatlari orasida Qozog'iston 44, Qirg'iziston 82, Tojikiston 70- o'rinlarni egallashgan, Turkmanistonda esa bu ro'yhatda hech qanday ma'lumot ko'rsatilmagan. Endi davlat tashkilotlarida genderni oid audit o'tkaziladi. Bunda ayollar va erkaklar soni nisbatan o'rganiladi, tenglikni ta'minlash bo'yicha holat baholanadi. Shuningdek, qonunchilikka amal qilingan holda yangi takliflar ishlab chiqilgan.

"Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida" gi qonunga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritildi. 15-dekabr kuni prezident mazkur O'RQ-809-sonli hujjatga imzo chekdi. Qonunga genderni oid audit tushuncha kiritildi. Bunda davlat organlari va tashkilotlari faoliyatida, shu jumladan kadrlar siyosatini olib borishda xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risidagi qonunchilik talablariga rioya etilishi, shuningdek genderni doir kompleks yondashuv o'rganiladi hamda baholanadi.

Genderni oid auditni asosiy vazifalari:

-davlat organlari va tashkilotlarida xotin-qizlar va erkaklar sonining nisbatini o'rganadi.

-davlat organlari va tashkilotlari o'z faoliyatini genderni doir kompleks yondashuv asosida tashkil etilganligi holatini o'rganib chiqadi.

-xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni taminlash bo'yicha takliflar ishlab chiqadi.

Oliy Majlis Senati raisasi Tanzila Narbayeva Parij shahrida bo'lib o'tgan gender tenglik masalalariga bag'ishlangan "Tenglik avlodi" xalqaro forumida ishtirok etdi.

Forumda 2030-yilgacha O'zbekistonda gender tenglikka erishish strategiyasi tasdiqlangani ta'kidlandi. Tadbir doirasida 100 dan ortiq virtual tadbirlar o'tkaziladi va yakunida gender tenglikni tezlashtirish dasturi qabul qilindi. Fuqarolik jamiyati bilan hamkorlikda Fransiya va Meksika raisligidagi "BMT-Ayollar" tuzilmasi tomonidan o'tkazilayotgan tadbirda xorijiy davlatlar rahbarlari, jahon parlamentlari, xalqaro tashkilotlar, fuqarolik jamiyati vakillari, yosh yetakchilar va xususiy sektor vakillari ishtirok etib, gender tenglik bo'yicha o'z fikr mulohazalarini berdilar. Shuningdek, "ayollarni rahbarlik lavozimiga ko'tarish, ularning reproduktiv salomatligini mustahkamlash, bandligini ta'minlash hamda tazyiq va zo'rvonlikdan davlat tomonidan himoya qilish bo'yicha maqsadli ishlar olib borilmoqda, muhtojlarni uy-joy bilan ta'minlash dasturi amalga oshirilayotgani" haqida to'xtalib o'tildi, deyiladi xabarda.

Ta'kidlanishicha, "Tenglik avlodi" forumida ko'p qirrali harakatlar koalitsiyalari yaratildi, gender zo'rvonlik, iqtisodiy adolat, reprovktiv huquqlar va salomatlik, iqlim sohasida adolatni qo'llab quvvatlash uchun xotin-qizlar yetakchiligi bo'yicha aniq va o'lchanadigan natijalarga besh yil ichida erishish uchun ular hukumatlar, fuqarolik jamiyati hamda xususiy sektorni birlashtiradi. Koalitsiyalarga 30 ga yaqin mamlakat va 70 dan ortiq turli tuzilmalar, shu jumladan BMT agentliklari, fuqarolik jamiyati muassasalari, yoshlar uyushmalari, xususiy korxonalar va davlat xayriya tashkilotlari, birlashgan koalitsiyalar qo'shilgan. To'g'ri, hozir biz yashayotgan davr yangilanayotgan O'zbekistonning islohatlarida inson manfaatlarining ustunligiga qaratilgan bir paytda hali ham oilaviy nizolarning juda katta qismi erkaklar tomonidan ayol huquqlarining tan olinmaslik holatlari shuningdek, ayrim holatlarda jamiyatda ham xotin-qizlarning huquq hamda imkoniyatlariga yetarlicha ahamiyat berilmayotganligi ayni haqiqatdir. Gender-xotin-qizlar va erkaklar o'rtasidagi munosabatlarning jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarida, shu jumladan, siyosat, iqtisodiyot, huquq, mafkura va madaniyat, ta'lim hamda ilm-fan sohalarida namoyon bo'ladigan ijtimoiy jihati ko'rsatilgan. Demak, gender tushunchasi faqat ayollar manfaatlarini ifodalamaydi. Balki har ikki jins vakillarining o'z orzu va maqsadlari sari dadil odimlashi, hayot sifatini oshirish uchun bir hil imkon berish kerakligini ilgari suradi, xolos. Aynan rivojlangan jamiyatning talablaridan biri bu erkak va ayol huquqlari tengligining ta'minlanishidir.

Darhaqiqat, Suqrot, Arustu, Aflotun kabi qadimgi yunon olimlari eng yaxshi davlat sifatida jamiyatda tenglik va adolat hukm surgan polisni nazarda tutishgan. Eng yaxshi qonunlari sifatida ham barcha tengligini kafolatlagan qonunlarni ilgari surishgan. Erkak va ayollar tengligi g'oyasini yunon olimi Antifont o'z asarlarida qo'llagan holda: "Tabiat barchani :ayollarni ham, erkaklarni ham teng qilib yaratadi, lekin odamlar insonlarni tengsiz holatga soluvchi qonunlarni ishlab chiqishadi", deb

ta'kidlangan. Sharq qomusiy olimlardan Abu Nasr Farobiy "Fozil odamlar shahri" asari tenglik hukm surgan davlatni fozillikka intilgan davlat sifatida qayd etgan. 1791-yil Olimpiya De Guj tomonidan tayyorlangan fuqarolik va ayol huquqi deklaratsiyasi ilk bor ayollarning erkin fikrlash va o'z fikrini bildirish huquqiga ega ekanligi e'tirof etilgan. Gender tengligining huquqiy rivojiga e'tibor beradigan bo'lsak, eng avvalo, gender tengligining huquqiy asoslari xalqaro va milliy qonunchilikni tarixiy-nazariy va huquqiy jihatdan tahlil etishimiz joizdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ergasheva.G " Turli tillar tizimida gender terminalogiyasining shakllanishidagi lingvistik va ekstralingvistik omillar" dissertatsiya DS, Toshkent 2018 y.
2. K.R. Aliyeva "O'zbekiston Respublikasida gender tengligini ta'minlashning konstitutsiyaviy huquqiy asoslari" ilmiy ishi, Toshkent 2019 y.
3. S.Hamdamova "Gender tushunchasi va uning asosiy mohiyati", Farg'ona 2020 y.
4. Karimov I.A " Istiqlol va ma'naviyat", Toshkent, 1994 y.